

WETSVOORSTEL

WIJZIGING VAN HET WETBOEK VAN STRAFRECHT EN DE WET
OP DE RECHTERLIJKE ORGANISATIE IN VERBAND MET DE
AANPASSING VAN DE REGELING VAN VOORWAARDELIJKE
INVRIJHEIDSTELLING VOOR LEVENSLANGGESTRAFTEN



FORUM LEVENSLANG

Wetsvoorstel

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wet op de rechterlijke organisatie in verband met de aanpassing van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften

Colofon
Wetsvoorstel

Uitgave
Stichting Forum Levenslang
www.forumlevenslang.nl

Druk
Juli 2011

INHOUDSOPGAVE

| | |
|---|----|
| Voorstel van wet | 1 |
| Memorie van toelichting | 5 |
| 1. Inleiding | 5 |
| 2. Geschiedenis | 5 |
| 3. Bestaande mogelijkheden voor invrijheidstelling van een levenslanggestrafte | 6 |
| 3.1 Gratie | 6 |
| 3.2 Civiele procedure | 7 |
| 4. Het EVRM en de jurisprudentie van het EHRM | 7 |
| 5. De jurisprudentie van de Hoge Raad | 8 |
| 6. Internationaalrechtelijk kader | 9 |
| 7. Rechtsvergelijking | 10 |
| 7.1 Algemeen | 10 |
| 7.2 Duitsland | 11 |
| 7.3 Engeland | 13 |
| 8. Voorwaardelijke invrijheidstelling | 14 |
| 8.1 Redenen tot aanpassing van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften | 14 |
| 8.2 Termijn | 15 |
| 8.3 Bevoegde rechter | 16 |
| 8.4 De zitting | 17 |
| 8.5 Slachtoffers | 17 |
| 8.6 Voorwaarden | 18 |
| 8.7 Proeftijd | 19 |
| 8.8 De toetsing | 19 |
| 8.9 Herroeping | 20 |
| 9. Artikelsgewijze toelichting | 21 |

VOORSTEL VAN WET

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wet op de rechterlijke organisatie in verband met de aanpassing van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften

ARTIKEL I

Het Wetboek van Strafrecht wordt als volgt gewijzigd:

Na artikel 15l worden de volgende artikelen ingevoegd:

Artikel 15m

1. De veroordeelde tot levenslange gevangenisstraf kan op verzoek van de veroordeelde of op vordering van het openbaar ministerie voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld, wanneer de vrijheidsbeneming ten minste twintig jaren heeft geduurd.
2. Artikel 15, vierde lid, is van overeenkomstige toepassing.
3. Een verzoek of vordering als bedoeld in het eerste lid kan niet eerder worden gedaan dan twee jaar voor het verstrijken van de in het eerste lid bedoelde termijn.
4. Een verzoek van de veroordeelde tot voorwaardelijke invrijheidstelling is niet ontvankelijk indien het verzoekschrift is ingediend binnen drie jaren nadat op een eerder verzoekschrift of eerdere vordering is beslist, dan wel nadat de voorwaardelijke invrijheidstelling is herroepen.

Artikel 15n

1. Het verzoek van de veroordeelde of de vordering van het openbaar ministerie, bedoeld in artikel 15m, eerste lid, wordt ingediend bij het gerechtshof te Arnhem.
2. De voorzitter van het gerechtshof bepaalt daarop een dag voor het onderzoek van de zaak, tenzij hij aanstonds vaststelt dat de veroordeelde of het openbaar ministerie niet ontvankelijk is.
3. Artikel 15e, derde, vierde en vijfde lid, tweede tot en met de vierde volzin, zesde en zevende lid is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 15o

1. De artikelen 15a, eerste tot en met vierde lid, en zesde lid, en 15b zijn van overeenkomstige toepassing.
2. Het gerechtshof stelt de tot levenslang veroordeelde pas voorwaardelijk in vrijheid nadat het zich een met redenen omkleed, gedagtekend en ondertekend advies heeft doen overleggen van ten minste twee gedragsdeskundigen van verschillende disciplines die de tot levenslang veroordeelde hebben onderzocht. Zodanig advies wordt door de gedrags-

deskundigen gezamenlijk dan wel door ieder afzonderlijk uitgebracht.

3. Het slachtoffer of diens nabestaande kan op de zitting een verklaring afleggen omtrent de gevolgen die de strafbare feiten waarvoor de levenslange gevangenisstraf is opgelegd, bij hem teweeg hebben gebracht.
4. De artikelen 51a tot en met 51e alsmede artikel 302 Wetboek van Strafvordering zijn van overeenkomstige toepassing bij de behandeling van verzoeken en vorderingen als bedoeld in artikel 15m, eerste lid, artikel 15p, vierde en vijfde lid en artikel 15t, eerste lid.

Artikel 15p

1. De proeftijd gaat in op de dag van de voorwaardelijke invrijheidstelling.
2. De proeftijd van de algemene voorwaarde is van onbepaalde duur.
3. Het gerechtshof stelt voor elke bijzondere voorwaarde een proeftijd vast van bepaalde of onbepaalde duur.
4. Het gerechtshof kan op verzoek van de tot levenslang veroordeelde of op vordering van het openbaar ministerie de proeftijd van de algemene voorwaarde met onmiddellijke ingang of na afloop van een door het gerechtshof te bepalen termijn beëindigen nadat ten minste tien jaren na de datum waarop de proeftijd is aangevangen, zijn verstreken. Artikel 15n is van overeenkomstige toepassing.
5. Het gerechtshof kan op verzoek van de tot levenslang veroordeelde of op vordering van het openbaar ministerie de bijzondere voorwaarden aanvullen, wijzigen of opheffen. Evenzo kan het gerechtshof de proeftijd van een bijzondere voorwaarde of de door het gerechtshof op grond van het vorige lid bepaalde termijn verkorten of verlengen. Artikel 15n is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 15q

1. Het gerechtshof beslist zo spoedig mogelijk.
2. De beslissing is met redenen omkleed en wordt in het openbaar uitgesproken. Het openbaar ministerie stelt de veroordeelde onverwijld in kennis van de beslissing van het gerechtshof.

Artikel 15r

Artikel 15g is van overeenkomstige toepassing.

Artikel 15s

1. Artikel 15h, eerste tot en met zevende lid, is van overeenkomstige toepassing, met dien verstande dat in het tweede lid voor artikel 15i, tweede lid, wordt gelezen artikel 15t, eerste lid.
2. Het gerechtshof kan het bevel tot schorsing van de voorwaardelijke invrijheidstelling ambtshalve, op verzoek van de tot levenslang veroordeelde of op vordering van het openbaar ministerie, opheffen.

Artikel 15t

1. Indien het openbaar ministerie van oordeel is dat de tot levenslang veroordeelde een voorwaarde niet heeft nageleefd en gehele of gedeeltelijke herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling geboden is, dient het onverwijld een daartoe strekkende vordering in bij het gerechtshof. De vordering bevat de grond waarop zij berust.
2. Bij de vordering zendt het openbaar ministerie de daarop betrekking hebbende stukken aan het gerechtshof toe. De voorzitter van het gerechtshof bepaalt daarop onverwijld een dag voor het onderzoek van de zaak.
3. De artikelen 15e, derde, vierde en vijfde lid, tweede tot en met vierde volzin, zesde en zevende lid en 15i, zesde lid, zijn van overeenkomstige toepassing.

Artikel 15u

1. Indien de vordering van het openbaar ministerie geheel of gedeeltelijk wordt toegewezen, gelast het gerechtshof de verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf of van een door het gerechtshof te bepalen gedeelte daarvan.
2. Indien het gerechtshof de voorwaardelijke invrijheidstelling gedeeltelijk herroept alsmede in het geval het gerechtshof de vordering van het openbaar ministerie afwijst, kan het gerechtshof de bijzondere voorwaarden, de daarvoor geldende proeftijd alsmede de op voet van artikel 15p, vierde lid, bepaalde termijn, wijzigen.
3. De beslissing van het gerechtshof is met redenen omkleed en wordt in het openbaar uitgesproken. Het openbaar ministerie stelt de veroordeelde onverwijld in kennis van de beslissing van het gerechtshof.
4. Bij herroeping, na schorsing op de voet van artikel 15s, wordt de tenuitvoerlegging van de vrijheidsstraf geacht te zijn hervat op de dag van aanhouding.

Artikel 15v

Tegen de beslissingen van het gerechtshof op verzoeken of vorderingen als bedoeld in artikel 15m, eerste lid, artikel 15p, vierde en vijfde lid en artikel 15t, eerste lid, staat geen rechtsmiddel open.

Artikel 15w

In de gevallen waarin een vordering tot herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt afgewezen of het openbaar ministerie in zijn vordering niet ontvankelijk wordt verklaard, kan het gerechtshof op verzoek van de veroordeelde hem een vergoeding ten laste van de staat toekennen voor de schade die hij heeft geleden ten gevolge van vrijheidsbeneming ondergaan uit hoofde van artikel 15h, vijfde lid. De artikelen 89, eerste lid, tweede volzin, tweede lid, en zesde lid, 90 en 93 van het Wetboek van Strafvordering zijn van overeenkomstige toepassing.

ARTIKEL II

Artikel 67 van de Wet op de rechterlijke organisatie wordt als volgt gewijzigd:

1. In het eerste lid wordt aan de eerste volzin toegevoegd: “alsmede de verzoeken of vorderingen, bedoeld in de artikelen 15m, 15p, vierde en vijfde lid, 15t en 15w van het Wetboek van Strafrecht.”
2. In het derde lid, eerste volzin wordt na de woorden “Wetboek van Strafvordering” ingevoegd: “alsmede de artikelen 15m, 15p, vierde en vijfde lid, 15t en 15w van het Wetboek van Strafrecht.”

ARTIKEL III

Deze wet treedt in werking op een bij koninklijk besluit te bepalen tijdstip.

Lasten en bevelen dat deze in het Staatsblad zal worden geplaatst en dat alle ministeries, autoriteiten, colleges en ambtenaren wie zulks aangaat, aan de nauwkeurige uitvoering de hand zullen houden.

MEMORIE VAN TOELICHTING

Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en de Wet op de rechterlijke organisatie in verband met de aanpassing van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften

1. Inleiding

Het onderhavige conceptwetsvoorstel strekt tot wijziging van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling zodat, anders dan nu het geval is, ook veroordeelden tot levenslange gevangenisstraf voorwaardelijk in vrijheid kunnen worden gesteld. Het wetsvoorstel is door het Forum humane tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf (verder te noemen: het Forum) geschreven. Achtereenvolgens wordt ingegaan op de geschiedenis van de levenslange gevangenisstraf (paragraaf 2) en de bestaande mogelijkheden voor invrijheidstelling van een levenslanggestrafte (paragraaf 3). Voorts worden de uit het EVRM voortvloeiende eisen aan de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf en de jurisprudentie van het EHRM uiteengezet (paragraaf 4) evenals de rechtspraak van de Hoge Raad (paragraaf 5). Vanuit internationaalrechtelijk perspectief heeft de huidige Nederlandse regeling een aantal consequenties (paragraaf 6). De wijze waarop de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in ons omringende landen is vormgegeven, wordt eveneens uiteengezet (paragraaf 7). Tot slot wordt nader ingegaan op de invoering van de voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften en de wijze waarop deze regeling vormt dient te krijgen (paragraaf 8).

2. Geschiedenis

Tot 1870 kende Nederland als zwaarste straf de doodstraf; de levenslange gevangenisstraf was uitgesloten. Op de tenuitvoerlegging van de doodstraf rustte sinds 1860 een moratorium. Om het hiaat dat toen ontstond te vullen, werd de levenslange straf geïntroduceerd. Tijdens het parlementaire debat werd een aantal bezwaren tegen de levenslange straf ingebracht:

- de werkelijk volgehouden straf is te zwaar, zwaarder dan de doodstraf;
- de straf past niet in het concept ‘zedelijke verbetering’;
- de straf is onrechtvaardig, omdat de duur afhangt van de leeftijd van de veroordeelde;
- de straf kan het gedrag van de veroordeelde niet gunstig beïnvloeden; en,
- omdat er ‘niets meer te verliezen is’, heeft straf(dreiging) geen gunstig effect meer op het gedrag.

De toenmalige minister van Justitie achtte invoering van de levenslange straf aanvaardbaar, mits de mogelijkheid van gratie als instrument tot verkorting van de straf bleef bestaan. In 1881 werd de discussie omtrent de levenslange straf herhaald. Minister van Justitie Modderman besloot de straf te handhaven ‘met bloedend hart’, want ‘in beginsel deugt zij niet’.

In de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog werd de straf ca. 51 keer opgelegd. Tussen 1945 en 1970 is dat ca. 15 keer het geval geweest. Daarbij zij opgemerkt dat de levenslange gevangenisstraffen die aan oorlogsmisdadigers zijn opgelegd wegens oorlogsmisdaden in

de Tweede Wereldoorlog, niet zijn meegeteld. Het daaropvolgende decennium kende geen oplegging van de levenslange gevangenisstraf. Tussen 1980 en 1990 is de straf driemaal opgelegd en tussen 1990 en 2000 zeven keer. Vanaf het nieuwe millennium valt vervolgens een zeer sterke toename te signaleren. In de jaren 2000 tot 2009 werd de levenslange gevangenisstraf 26 keer opgelegd, hetgeen meer is dan het aantal veroordelingen in de jaren 1945 tot 2000.

Tot aan 1986 is in vrijwel alle gevallen gratie verleend aan tot levenslang veroordeelden. Sinds 1986 is dat eenmaal gebeurd. Het ging in dat geval om een terminaal zieke gedetineerde die zeer kort na zijn vrijlating overleed.

3. Bestaande mogelijkheden voor invrijheidstelling van een levenslanggestrafte

3.1 Gratie

Gratie is thans een van de twee mogelijkheden om de levenslange gevangenisstraf te verkorten. In 1988 trad de Gratiwet 1987 in werking in plaats van de Gratieregeling 1976 die vanwege de Grondwetsherziening uit 1983 moest worden herzien. Ingevolge artikel 2 Gratiwet kan gratie worden verleend op grond van een omstandigheid, waarmede de rechter op het tijdstip van zijn beslissing geen of onvoldoende rekening heeft gehouden of kunnen houden en die, ware zij op dat tijdstip wel of voldoende bekend geweest, hem aanleiding zou hebben gegeven tot het opleggen van een andere straf of maatregel, of tot het afzien daarvan (sub a); dan wel indien aannemelijk is geworden dat met de tenuitvoerlegging van de rechterlijke beslissing of de voortzetting daarvan geen met de strafrechtstoepassing na te streven doel in redelijkheid wordt gediend (sub b). De tweede gratiegrond, onder b, ook wel de doelmatigheidsgrond genoemd, wijst erop dat het tot dan toe gevoerde beleid met betrekking tot levenslanggestraften zou worden voortgezet. In de Memorie van Toelichting werd de laatstgenoemde grond als volgt toegelicht: “Met name bij langere vrijheidsstraffen kan zich een situatie ontwikkelen waarin met de verdere tenuitvoerlegging van de straf geen enkel in ons strafrecht erkend doel in redelijkheid meer wordt gediend, zodat verkorting van de straf door middel van gratie verantwoord wordt geacht.” (*Kamerstukken II 1984/85, 19 075, nr. 3, p. 15*).

Zoals gezegd werd tot aan 1986 aan vrijwel alle tot een levenslange gevangenisstraf veroordeelden gratie verleend. Van belang is daarbij dat voor (levens)langgestraften vanaf 1957 de zogenaamde Samkaldenregeling gold. Minister Samkalden formuleerde de grond voor gratie aan (levens)langgestraften destijds als ‘voorkoming van de versterking van reclasseringskansen’ (*Handelingen II 1956/57, 4500 (Justitiebegroting), p. 2307-2308*). De Samkaldenregeling werd in 1978 opgenomen in de circulaire ‘Volgprocedure langgestraften’. Deze procedure heeft tot 1998 bestaan en was bedoeld voor gedetineerden met een lange straf (oorspronkelijk vanaf 6 jaar) en levenslanggestraften. De procedure voorzag in een klinisch-psychologisch onderzoek nadat een gedeelte van de straftijd was ondergaan, mede om te bezien of de veroordeelde voor gratie in aanmerking kon komen. Met de toename van het aantal langgestraften en de opkomst van het psychisch medisch overleg (PMO) in alle penitentiaire inrichtingen is deze procedure na verloop van tijd gereduceerd tot een schriftelijke toetsing. Toen bleek dat dit ook betrekkelijk weinig toevoegde, is de volgprocedure in 2000 afgeschaft. Daarmee is, zo overwoog de Hoge Raad in HR 16 juni 2009, *NJ 2009, 602*, een belangrijke mogelijkheid tot tussentijdse beoordeling van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf komen te vervallen.

Werd tot in elk geval 1986 (gratieverlening aan Hans Van Z.) door de staatssecretaris van Justitie nog de opvatting gehuldigd dat in het Nederlandse strafstelsel een levenslange gevangenisstraf in het algemeen niet tot het einde toe ten uitvoer wordt gelegd¹, thans lijkt deze opvatting te zijn gewijzigd. Zo gaf de minister van Justitie in 2004 aan dat de straf ‘gewoon voor de rest van het leven’ is (*Kamerstukken II* 2003/04, 28 484, 34, p. 31) en in een brief van de (toenmalige) minister en staatssecretaris van Justitie van 16 oktober 2009 wordt de levenslange gevangenisstraf ‘in beginsel levenslang’ genoemd (*Kamerstukken II* 2009/10, 32 123 VI, nr. 10, p. 3).² Er wordt geen standaardbeleid gevoerd met betrekking tot gratie. Op basis van de individuele omstandigheden van de levenslanggestrafte wordt over het gratieverzoek van een levenslanggestrafte beslist. Hierbij spelen naast de vergeldingscomponent en de ernst van het delict ook andere aspecten, zoals de leeftijd van een levenslanggestrafte, medische en psychiatrische toestand en het recidiverisico een rol. Herziening of voorwaardelijke invrijheidstelling op een vast moment doet volgens de toenmalige bewindslieden geen recht aan het individuele geval van de levenslanggestrafte. Het is volgens hen van belang dat elk gratieverzoek van een levenslanggestrafte per individueel geval wordt bekeken. Hiervoor kan dan ook geen standaardbeleid worden voorgeschreven.

3.2 Civiele procedure

De veroordeelde kan voorts het oordeel van de burgerlijke rechter inroepen omtrent de rechtmatigheid van de (verdere) tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Tot nog toe is evenwel geen levenslanggestrafte in vrijheid gesteld door de civiele rechter. De minister noemde het in 2004 een ‘theoretische’ mogelijkheid (*Aanhangsel Handelingen II* 2003/04, nr. 1972, p. 4170) en de staatssecretaris gaf in 2010 aan dat gratie in Nederland ‘de enige weg’ is (*Kamerstukken II* 2009/10, nr. 24 587, 377, p. 32).

4. Het EVRM en de jurisprudentie van het EHRM

Uit de jurisprudentie van het EHRM volgt dat de oplegging van een levenslange gevangenisstraf op zichzelf niet onverenigbaar is met artikel 3 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) en evenmin met enige andere bepaling van dat verdrag.³ Dat zou, in het bijzonder in het licht van artikel 3 EVRM, anders kunnen zijn wanneer die straf als ‘irreducible’ moet worden beschouwd, ofwel niet te matigen. Een factor die daarbij in aanmerking moet worden genomen is of in het nationale recht is voorzien in de mogelijkheid om de duur van die straf te verkorten. Een levenslange gevangenisstraf is ‘irreducible’ als deze straf ‘any prospect of release’, elk vooruitzicht op invrijheidstelling, heeft weggenomen. De levenslange gevangenisstraf wordt niet ‘irreducible’ door het feit dat deze in de praktijk in zijn geheel ten uitvoer kan worden gelegd. De levenslange gevangenisstraf levert geen strijd op met artikel 3 EVRM indien er een juridische mogelijkheid (‘de iure’) bestaat om deze te verkorten en in de praktijk (‘de facto’) blijkt dat de levenslanggestraften ook daadwerkelijk gebruik kunnen maken van deze mogelijkheid. Hoe de levenslange gevangenisstraf moet worden vormgegeven, wordt evenwel overgelaten aan de lidstaten.⁴ Voorts vereist artikel 5, eerste lid aanhef en onder a, EVRM volgens het

1 Brief staatssecretaris van Justitie van 13 februari 1975, gebruikt bij de vrijlating van Hans van Z. eind 1986.

2 Zie ook *Aanhangsel Handelingen II* 2003/04, nr. 1972 en *Kamerstukken II* 2003/04, 28 484, 34, p. 30-31.

3 Zie o.a. EHRM 12 februari 2008, nr. 21906/04 (Kafkaris); EHRM 11 april 2006, nr. 19324/02 (Léger); EHRM 26 november 2009, nr. 26958/07 (Meixner) en EHRM 2 september 2010, nr. 36295/01 (Iorgov II/Bulgarije).

4 Zie EHRM 12 februari 2008, nr. 21906/04 (Kafkaris), m.n. ov. 98 en 99.

EHRM een ‘causal link’ tussen de (gronden voor de) vrijheidsbeneming en de daaraan voorafgaande veroordeling door de rechter in die zin dat het voortduren van de vrijheidsbeneming zijn grond moet blijven vinden in de oorspronkelijke veroordeling. Aan artikel 5, vierde lid, EVRM kan de veroordeelde het recht ontlenen om zijn detentie door een rechter te laten toetsen.

5. De jurisprudentie van de Hoge Raad

De Hoge Raad heeft zich inmiddels een aantal maal uitgelaten over de verenigbaarheid van de Nederlandse regelgeving en praktijk met betrekking tot de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf met de vereisten die het EVRM stelt.⁵ De Hoge Raad sluit zich aan bij de jurisprudentie van het EHRM en oordeelt dat de huidige wijze van tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Nederland voldoet aan de eisen die het EHRM daaraan in het licht van de artikelen 3 en 5 EVRM stelt. De Hoge Raad is echter wel kritisch op de wijze van ten uitvoer leggen.

Aan de jurisprudentie van het EHRM valt volgens de Hoge Raad niet te ontlenen dat een voorziening ter verkorting van de levenslange gevangenisstraf dient te bestaan uit een wettelijk voorgeschreven periodieke herbeoordeling van de straf door de rechter. Volgens het EHRM is ‘for the purpose of article 3’ voldoende dat de duur van de straf ‘de iure en de facto’ te eniger tijd kan worden verkort. Een dergelijke toetsing kan echter volgens de Hoge Raad:

‘(...) vanuit het perspectief van de door het EHRM genoemde “purposes of article 3” wel geëigend (...) zijn om de in die verdragsbepaling vervatte waarborg gestalte te geven. De beantwoording van de vraag of en zo ja, in welke vorm, een dergelijke wettelijke regeling is aangewezen, gaat de rechtsvormende taak van de rechter te buiten.’

Voor wat betreft de in Nederland bestaande mogelijkheden ‘to take proceedings’ als bedoeld in artikel 5, vierde lid, EVRM ten aanzien van de verdere tenuitvoerlegging van een opgelegde levenslange gevangenisstraf en de daarmee verband houdende mogelijkheid tot verkorting van die straf, verwijst de Hoge Raad naar hetgeen tot uitdrukking is gebracht in het arrest van de Hoge Raad van 9 maart 1999, *NJ* 1999, 435. Aan een veroordeelde tot levenslange gevangenisstraf kan gratie worden verleend, terwijl deze daarnaast het oordeel van de burgerlijke rechter kan inroepen omtrent de rechtmatigheid van de (verdere) tenuitvoerlegging van die straf.

De Hoge Raad acht het afschaffen van de volgprocedure levenslanggestraften echter ‘niet zonder betekenis’. Volgens de Hoge Raad is ‘(d)aarmee (is) een belangrijke mogelijkheid tot tussentijdse beoordeling van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf komen te vervallen. (...) Nochtans is met de intrekking van de genoemde regeling de mogelijkheid tot gratieverlening voor levenslanggestraften niet tenietgedaan, zij het dat die mogelijkheid thans in beginsel afhankelijk is van het initiatief van de veroordeelde.’

Of de levenslange gevangenisstraf niet kan worden verkort, is volgens de Hoge Raad thans nog niet vast te stellen. Indien evenwel zou komen vast te staan dat een levenslange

⁵ Zie HR 9 maart 1999, *NJ* 1999, 435; HR 16 juni 2009, *NJ* 2009, 602; HR 22 februari 2011, *LJN* BO6341.

gevangenisstraf in feite nimmer wordt verkort, kan dat volgens de Hoge Raad van betekenis zijn bij de beantwoording van de vraag of oplegging van een levenslange gevangenisstraf dan wel verdere voortzetting van een dergelijke straf zich verdraagt met de uit artikel 3 EVRM voortvloeiende eisen.

Ook A-G Knigge meent in zijn conclusie bij HR 16 juni 2009, NJ 2009, 602 dat het thans nog te vroeg is om te beoordelen of de levenslanggestrafte momenteel de facto geen reële kans op vrijlating heeft. Deze beoordeling is afhankelijk van de (beleids)opvattingen van de verantwoordelijke bewindspersonen (die volgens Knigge gebaseerd lijken te zijn op de gedachte dat levenslang daadwerkelijk levenslang is), maar ook van de wijze waarop de Nederlandse rechter zal oordelen in door levenslanggestraften tegen de Staat aangespannen procedures waarin de rechtmatigheid wordt aangevochten van de aanhoudende weigering om gratie te verlenen. Het moet nog blijken hoe de Nederlandse rechter hierover zal oordelen.

Daarmee is volgens Knigge echter niet gezegd dat het huidige beleid met betrekking tot de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf (of het gebrek aan dergelijk beleid) niet problematisch is in het licht van de eisen die te dien aanzien uit de artikelen 3 en 5 ERVM voortvloeien:

‘Het ontbreken van duidelijke criteria en van een met waarborgen omklede toetsingsprocedure, kan leiden tot het oordeel dat artikel 5 lid 4 EVRM is geschonden. De onduidelijkheid kan in een individueel geval ook bijdragen aan het oordeel dat artikel 3 EVRM is geschonden. Het ontbreken van een met waarborgen omklede procedure waarin de recidivegevaarlijkheid kan worden beoordeeld, kan er ten slotte ook toe leiden dat de bewering van de Staat dat er nog immer een causal link met de veroordeling is, op een gegeven moment in Straatsburg niet meer serieus wordt genomen.’

In HR 22 februari 2011, LJN BO6341 acht de Hoge Raad het oordeel van het Hof dat er in het kader van de oplegging van een levenslange gevangenisstraf geen noodzaak bestaat tot het doen van een onderzoek naar het huidige beleid inzake gratieverzoeken niet onbegrijpelijk. Het Hof had vastgesteld dat in Nederland de veroordelingen tot een levenslange gevangenisstraf hoofdzakelijk dateren van het afgelopen decennium. De desbetreffende gestraften hebben, aldus het Hof, ‘(...) intussen nog niet zo’n aanzienlijk deel van hun straf ondergaan dat het nu reeds te verwachten is dat gratie wordt overwogen’.

De Hoge Raad wijst in dit verband op de brief van de (toenmalige) minister en staatssecretaris van Justitie aan de Tweede Kamer van 16 oktober 2009 waarin de mogelijkheid van gratie voor levenslanggestraften uitdrukkelijk niet wordt uitgesloten en dat vanwege de beoordeling van die verzoeken ‘per geval’ geen standaardbeleid kan worden voorgeschreven. Het belang van een toetsing van het gratiebeleid in zijn algemeenheid wordt door de Hoge Raad dus onderstreept.

Feitelijk is het zo dat de detentie van de drie langst zittende levenslanggestraften de gemiddelde duur van de levenslange straf tot 1986, welke ca. 17 jaar bedroeg, inmiddels ruimschoots overstijgt (die duur is nu resp. 30, 28 en bijna 24 jaar).

6. Internationaalrechtelijk kader

Nederland kent als een van de weinige West-Europese landen geen wettelijke regeling tot verkorting van de levenslange gevangenisstraf. Daardoor kunnen moeilijkheden ontstaan in de sfeer van de internationale rechtshulp. Zo voorziet het Kaderbesluit inzake het Europees arrestatiebevel bijvoorbeeld in een voorbehoud dat partijen kunnen maken als het feit waarop het verzoek betrekking heeft strafbaar is gesteld met een levenslange gevangenisstraf.⁶ De medewerking van de partijstaat kan in dat geval afhankelijk worden gesteld van een herziening of ‘review’ van de opgelegde straf of maatregel, dan wel van de toepassing van gratiemaatregelen strekkende tot niet uitvoering van die straf of maatregel, waarvoor de betrokkene krachtens nationale wetgeving of praktijk van die lidstaat in aanmerking kan komen. Het voorbehoud is op initiatief van Portugal in de regeling opgenomen. Duitsland heeft het voorbehoud gemaakt dat een levenslange gevangenisstraf wordt herzien voordat 20 jaar detentie is verlopen. De medewerking van een partijstaat kan dus afhankelijk worden gesteld van een herziening of ‘review’ en dit criterium vereist volgens Duitsland meer dan het bieden van de mogelijkheid van gratie. Alle landen met een regeling voor voorwaardelijke invrijheidstelling kunnen derhalve in een voorkomend geval hun medewerking laten afhangen van de toezegging van Nederland dat er een herziening of ‘review’ zal plaatsvinden.

Het Kaderbesluit wederzijdse erkenning strafvonnissen verplicht voorts tot voortgezette tenuitvoerlegging van de in een andere lidstaat opgelegde straf, zonder dat de straf door de overdracht mag worden verzwaard.⁷ De overname moet de resocialisatie van gevonnisde personen bevorderen. Er wordt geen rekening gehouden met straffen die niet in resocialisatie voorzien. Voor overname van een levenslange gevangenisstraf uit een EU-land met regeling tot voorwaardelijke invrijheidstelling is het ingevolge dit Kaderbesluit noodzakelijk dat Nederland een vorm van invrijheidstelling voor levenslanggestraften kent. Artikel 29 van het Kaderbesluit bepaalt dat de lidstaten de nodige maatregelen treffen om uiterlijk op 5 december 2011 aan dit Kaderbesluit te voldoen.

Als gevolg van de overname van een levenslange gevangenisstraf van een staat die een review kent, dus ofwel een mogelijkheid tot voorwaardelijke invrijheidstelling heeft ofwel een de facto-gratiebeleid hanteert, ontstaan er twee groepen levenslanggestraften in de Nederlandse gevangnissen: de groep zonder duidelijk perspectief op resocialisatie en invrijheidstelling en de andere met dat perspectief. Zie voor een voorbeeld Gerechtshof 's-Gravenhage, 5 juni 2008, *LJN* BD6581. Hetzelfde doet zich voor bij internationale samenwerking op basis van het Europees arrestatiebevel waarbij het aangezochte land de voorwaarde van ‘review’ stelt, zoals hiervoor besproken. De NRC kopte in dit verband reeds in 2008: ‘Jaloers op ‘levenslang’ uit het buitenland’.⁸

7. Rechtsvergelijking

7.1 Algemeen

Bijna alle West-Europese landen, waaronder de lidstaten van de Raad van Europa, kennen

⁶ Artikel 5 lid 2 kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van de EU van 13 juni 2002, PbEU 2002 L 190/1.

⁷ Kaderbesluit wederzijdse erkenning strafvonnissen 2008/909, 27 november 2008 (Publicatieblad 2008, L. 327/27).

⁸ NRC Handelsblad 8 september 2008.

de mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling en daarbij een vorm van detentiefasering. Hierdoor behoort een minder beveiligd en open regiem ook voor levenslanggestraften tot de detentiemogelijkheden. Nederland, Finland, Cyprus en Bulgarije zijn voor zover bekend de enige landen met uitsluitend een gratieprocedure als mogelijkheid tot verkorting van de straf. Nederland is het enige land zonder regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling en zonder een (aantoonbaar) de facto-gratiebeleid. In het navolgende wordt ingegaan op de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf in Duitsland en Engeland.

7.2 Duitsland

Evenals in Nederland kan in Duitsland gratie worden verleend aan levenslanggestraften. Anders dan het Nederlandse recht kent het Duitse recht daarnaast nog een rechterlijke beoordeling van de noodzaak en wenselijkheid van het voortzetten van de tenuitvoerlegging van de levenslange sanctie. Deze is te vinden in de paragrafen 57a en 57b van het Duitse Strafgesetzbuch (StGB). Paragraaf 57a lid 1 StGB bepaalt dat het gerecht een levenslanggestrafte voorwaardelijk in vrijheid stelt, indien 15 jaren van de sanctie zijn ondergaan. Deze termijn kan langer zijn wanneer 'die besondere Schwere der Schuld des Verurteilten die weitere Vollstreckung gebietet'. Het vaststellen van 'die besondere Schwere der Schuld' gebeurt door de feitenrechter (het Landgericht in eerste aanleg en het Oberlandesgericht in hoger beroep).

De regeling geeft uitvoering aan de uitspraak van het Bundesverfassungsgericht uit 1977 over de grondwettigheid van de levenslange gevangenisstraf. In deze uitspraak overwoog het Constitutionele Hof dat ook een levenslanggestrafte recht heeft op resocialisatie en deze dus in beginsel een kans behoort te behouden om in vrijheid te worden gesteld. Het Constitutionele Hof was in dit verband van oordeel dat de mogelijkheid van gratie alleen te weinig rechtszekerheid en rechtsbescherming biedt. De beginselen van de rechtsstaat verlangen naar het oordeel van het Hof dat de wetgever regels formuleert met betrekking tot de voorwaarden waaronder de tenuitvoerlegging van de levenslange straf kan worden geschorst en met betrekking tot de procedure op basis waarvan beslissingen ter zake worden genomen.

*'Bei der Prüfung der Verfassungsmäßigkeit der lebenslange Freiheitsstrafe hat sich insbesondere unter dem Gesichtspunkt des art. 1 I GG und des Rechtsstaatsprinzips gezeigt, das ein menschenwürdiger Vollzug der lebenslange Freiheitsstrafe nur dann sichergestellt ist, wenn der Verurteilte eine konkrete und grundsätzlich auch realisierbare Chance hat, zu einem späteren Zeitpunkt die Freiheit wiedergewinnen zu können; denn der Kern der Menschenwürde wird getroffen, wenn der Verurteilte ungeachtet der Entwicklung seiner Persönlichkeit jegliche Hoffnung, Seine Freiheit wiederzuerlangen, aufgeben muss.'*⁹

Wanneer de veroordeelde ongeacht zijn persoonlijke ontwikkeling elke hoop op het herkrijgen van zijn vrijheid moet opgeven, wordt dit door het Hof beschouwd als een schending van de menselijke waardigheid.

Krachtens artikel §57a StGB juncto §78b van het Gerichtsverfassungsgesetz (GVG), is het de Strafvollstreckungskammer die in eerste aanleg na het verstrijken van de door de feitenrechter vastgestelde termijn beoordeelt of de verdere tenuitvoerlegging van de straf moet worden geschorst, met als mogelijk gevolg dat de veroordeelde voorwaardelijk in vrijheid wordt gesteld.

9 BVerfGE 21 juni 1977; 45, 187, onder III, 4.

Deze bijzondere kamer, die belast is met het toezicht op de tenuitvoerlegging van de straf, is onderdeel van het Landgericht dat de levenslange straf heeft opgelegd. Drie rechters, inclusief de voorzitter, beslissen over het verzoek om ‘schorsing van de verdere tenuitvoerlegging van de resterende tijd van een levenslange gevangenisstraf.’

Overweegt de Strafvollstreckungskammer om voorwaardelijke invrijheidstelling te verlenen, dan laat deze een deskundige, volgens §454 lid 2, sub 2 Strafprozeßordnung (StPO), de levenslanggestrafte onderzoeken. Volgens §454 lid 2, tweede zin, wordt onderzocht ‘(...) ob bei dem Verurteilten keine Gefahr mehr besteht, daß dessen durch die Tat zutage getretene Gefährlichkeit fortbesteht’. Het openbaar ministerie, de veroordeelde en de instanties die met de tenuitvoerlegging van de levenslange sanctie zijn belast, evenals een deskundige, kunnen worden gehoord. De veroordeelde wordt in beginsel mondeling gehoord (§454 lid 1). Tegen een beslissing van de Strafvollstreckungskammer staat hoger beroep open bij de Strafsenat van het Oberlandesgericht (§116 en §121 GVG). Deze kamer bestaat volgens §122 GVG uit drie dan wel vijf rechters.

Het Bundesverfassungsgericht eiste in zijn uitspraak van 2006 dat de noodzaak tot voortzetting van de tenuitvoerlegging na afloop van de termijn van de besondere Schwere der Schuld regelmatig wordt getoetst. Daarbij geldt dat naarmate de straf langer voortduurt, de eisen die aan die toets worden gesteld hoger zijn.

‘Wegen der zeitlichen Unbestimmtheit bedarf es einer regelmäßigen Überprüfung der weiteren Vollstreckung einer lebenslangen Freiheitsstrafe (aa). Je länger der Freiheitsentzug dauert, desto höher sind die Anforderungen an die Sachaufklärung durch die Gerichte (bb). Die Voraussetzungen der Aussetzung sind frühzeitig zu prüfen, um Raum für eine sachgerechte Entlassungsvorbereitung zu geben; Vollzugslockerungen kommt in diesem Zusammenhang eine besondere Bedeutung zu (cc). Das zunehmende Gewicht des Freiheitsanspruchs bei sehr lang dauerndem Freiheitsentzug wirkt sich auch auf die Anforderungen an die Begründung der richterlichen Entscheidung aus (dd). Im Regelfall ist dem Verurteilten ein Pflichtverteidiger beizuordnen (ee). Wird der Freiheitsentzug im wesentlichen mit dem Sicherheitsinteresse der Allgemeinheit begründet, ist zu prüfen, ob den besonderen Belastungen des lang andauernden Freiheitsentzuges durch einen privilegierten Vollzug Rechnung getragen werden kann (ff).’¹⁰

Alleen een terugkerend onderzoek naar de vraag of de veroordeelde kan worden vrijgelaten, waarborgt naar het oordeel van het Hof zijn recht op de eerdergenoemde ‘Chance’ op terugkeer in de vrije samenleving, zoals gewaarborgd in de Duitse grondwet:

‘Die wiederkehrende Überprüfung der Aussetzungsreife gewährleistet dem Betroffenen eine prozedurale Rechtssicherheit und die Perspektive, dass sich seine Chance auf Entlassung in bestimmten Zeitabständen realisieren kann.’¹¹

Zowel het openbaar ministerie als de veroordeelde kunnen om vervroegde vrijlating verzoeken. De rechter kan echter een termijn bepalen waarbinnen het verzoek niet mag worden herhaald

10 BVerfGE 8 september 2006, 117, 71, nr. 100; elk van de onderdelen, aangeduid met de letters ‘aa’ etc, wordt vervolgens in deze beslissing nader uitgewerkt.

11 BVerfGE 8 september 2006, 117, 71, nr. 102.

(§57a lid 4 StGB). Deze termijn is maximaal twee jaar. Mocht de veroordeelde na het verstrijken van deze termijn niet opnieuw een aanvraag indienen en zijn er aanwijzingen dat deze daartoe niet in de gelegenheid is, dan moet de toets zonodig ambtshalve plaatsvinden.

Volgens het Bundesverfassungsgericht moeten de autoriteiten die met de tenuitvoerlegging van de straf zijn belast tijdig '(...) notwendigen Entlassungsvorbereitungen in Gang setzen' om een vrijlating voor te bereiden. Over het nemen van maatregelen die de toekomstige vrijlating van de gedetineerde voorbereiden, moet volgens het gerecht zeker bij lange vrijheidsstraffen op een vroeg tijdstip worden besloten '(...) weil die für die erfolgreiche Wiedereingliederung des Verurteilten erforderlichen Maßnahmen regelmäßig einen umso größeren Aufwand erfordern, je länger sich der Verurteilte in Haft befunden hat.'¹²

Bij beslissingen over de voortzetting van de tenuitvoerlegging van de levenslange sanctie moet volgens het Bundesverfassungsgericht bovendien worden overwogen of de voltrekking van de straf door maatregelen kan worden versoepeld. Zeker wanneer de tenuitvoerlegging '(...) nicht mehr in erster Linie dem Ausgleich zurückliegender Rechtsgutverletzungen, sondern im Wesentlichen der Verhinderung zukünftiger Straftaten dient (...)',¹³ moet worden bekeken of de bijzondere belasting die een levenslange sanctie met zich meebrengt, kan worden verlicht door de detentieomstandigheden voor de gedetineerde te versoepelen. Deze versoepelende maatregelen moeten de levenskwaliteit van de gevangene verzekeren. Een geprivilegieerde tenuitvoerlegging van de levenslange sanctie is, zeker in de gevallen waarin de bijzondere zwaarte van de schuld de verdere tenuitvoerlegging niet meer vereist (dus na afloop van het vergeldende deel) en de verdere vrijheidsbeneming vooral de bescherming van de maatschappij dient, gerechtvaardigd nu 'die hiervon Betroffenen wegen ihrer langen Inhaftierung und der Ungewissheit des Entlassungszeitpunktes einem besonderen Leidensdruck ausgesetzt sind.'¹⁴

7.3 Engeland

In Engeland wordt onderscheid gemaakt tussen twee soorten levenslange gevangenisstraf, namelijk de 'discretionary' en de 'mandatory life sentence'. De 'discretionary life sentence' is een levenslange straf waarvan de oplegging ter vrije keuze aan de rechter staat. De 'mandatory life sentence' is in 1965 in de plaats gekomen van de 'mandatory death penalty' en is een verplichte sanctie. Deze moet worden opgelegd wanneer de verdachte schuldig wordt bevonden aan moord. Bij de 'discretionary life sentence' kan de lengte van de straf niet reeds bij de oplegging daarvan worden vastgesteld. De 'discretionary life sentence' bestaat dan ook uit twee delen, namelijk een deel dat dient ter vergelding en afschrikking ('retribution' and 'deterrence') en een deel dat dient ter beveiliging van de samenleving ('protection of the public'). Het eerste deel wordt aangeduid als het punitieve deel ('punitive period') en het tweede als het beveiligende deel ('security period'). Voor de aanduiding van het punitieve deel wordt ook wel de term 'tariff' gebruikt. Dit deel van de sanctie moet geheel ten uitvoer worden gelegd. Of de 'discretionary life prisoner' daarna ook gedetineerd moet blijven is afhankelijk van diens gevaarlijkheid. Wordt het risico dat hij voor de samenleving vormt aanvaardbaar geacht, dan wordt hij uit detentie ontslagen ('released'). Dit betekent echter niet dat zijn straf daarmee is kwijtgescholden. De invrijheidstelling geschiedt op basis van 'life license', een soort voorwaardelijke invrijheidstelling die levenslang duurt en vatbaar is voor herroeping ('recall').

12 BVerfGE 8 september 2006, 117, 71, nr. 111.

13 BVerfGE 8 september 2006, 117, 71, nr. 115.

14 Idem.

Alleen gratie kan de veroordeelde zijn volledige vrijheid terug geven. Maar ook de ‘mandatory life sentence’ wordt niet standaard volledig ten uitvoer gelegd. Er bestaat een discretionaire bevoegdheid tot invrijheidstelling waarvan ruim gebruik wordt gemaakt.¹⁵

8. Voorwaardelijke invrijheidstelling

8.1 Redenen tot aanpassing van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften

Het Forum is van mening dat toepassing van het huidige instrumentarium niet in voldoende mate kan waarborgen dat in de praktijk van tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf steeds aan de eisen van de artikelen 3 en 5 van het EVRM wordt voldaan. Invoering van de mogelijkheid van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften is daarom, naast het behouden van de mogelijkheid van gratie, geboden.

Het wetsvoorstel beoogt een mogelijke veroordeling van Nederland door het EHRM wegens het niet-naleven van de eis van ‘reducibility’ te voorkomen. Voorts tracht het wetsvoorstel meer duidelijkheid te creëren omtrent de rechtspositie van de levenslanggestrafte, die voor wat betreft een mogelijke invrijheidstelling nu geheel afhankelijk is van de minister van Justitie. Bovendien voldoet vanuit internationaalrechtelijk perspectief de mogelijkheid van gratie voor levenslanggestraften an sich niet. Het Kaderbesluit inzake het Europese arrestatiebevel heeft tot gevolg dat Partijstaten hun medewerking aan een overlevering van een tot levenslanggestrafte afhankelijk kunnen maken van een herziening of een ‘review’. Dit vereist meer dan het bieden van de mogelijkheid van gratie. Daarnaast noopt ook het ‘Kaderbesluit wederzijdse erkenning van strafvonnissen’ tot invoering van een regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling. Verdere ontwikkelingen in de rechtspraak kunnen daarbij niet worden afgewacht. De wetgever dient zijn eigen verantwoordelijkheid te nemen.

De voorwaardelijke invrijheidstelling is als vorm van verkorting van de levenslange gevangenisstraf gebruikelijk in bijna alle West-Europese landen. Nederland loopt door enkel de mogelijkheid van gratie te bieden, uit de pas.¹⁶ Het enkele bestaan van de mogelijkheid van gratie biedt levenslanggestraften te weinig rechtszekerheid en rechtsbescherming. Temeer nu de volprocedure levenslanggestraften is afgeschaft, waarmee een belangrijke mogelijkheid tot tussentijdse beoordeling van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf is komen te vervallen. A-G Knigge wees er terecht op dat het ontbreken van duidelijke criteria voor de vraag wanneer een levenslanggestrafte in aanmerking komt voor invrijheidstelling en het ontbreken van een met waarborgen omklede toetsingsprocedure kan leiden tot het oordeel dat artikel 5 lid 4 EVRM is geschonden. De onduidelijkheid kan ook bijdragen aan het oordeel dat artikel 3 EVRM is geschonden.

15 W.F. van Hattum, ‘Het irrationele van de levenslange straf. De levenslange gevangenisstraf in Nederland in het licht van de rechtspraak van het EHRM en andere Europese ontwikkelingen’, in: *Systeem in ontwikkeling. Liber amicorum G. Knigge* (red. A. Hartevelde, D.H. de Jong en E.F. Stamhuis), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 231-259. Ook: R.S.T. Gaarhuis, ‘De levenslange gevangenisstraf in Engeland en Wales: een reconstructie’, *Ontmoetingen. Voordrachtenreeks van het Lutje Psychiatrisch-Juridisch Gezelschap*, 13, p. 53-70.

16 Vgl. de Staatsecretaris van Justitie: ‘In Nederland nemen we wel een uitzonderingspositie in door er niet voor te kiezen om een levenslanggestrafte in aanmerking te laten komen voor voorwaardelijke invrijheidstelling. (...) Doordat wij ook niet op vaste momenten toetsen (...) zitten we in een uitzonderingspositie’. (*Kamerstukken II* 2009/10, 24587, nr. 377, p. 32).

Aan de gratieregeling kleeft bovendien een aantal bezwaren. Gratie is een politiek instrument. De vraag of en de wijze waarop gratie wordt verleend aan levenslanggestraften staat bloot aan politieke druk. De minister van Veiligheid en Justitie kan in geval van gratieverlening ter verantwoording worden geroepen in de Tweede Kamer. Dat is in het verleden (in de zaak van de drie van Breda) ook gebeurd. Door de invoering van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling wordt voor de veroordeelde het recht verankerd om (de gronden van) zijn vrijheidsbeneming door een onafhankelijke rechter te laten toetsen.

De voorwaardelijke invrijheidstelling wordt al gauw illusoir indien de mogelijkheid daartoe niet is verdisconteerd in het voortraject. Het Forum is daarom voorstander van de herinvoering van een volgprocedure voor levenslanggestraften. De volgprocedure heeft tot doel om detentieschade te voorkomen of in ieder geval te beperken. Uit onderzoek is gebleken dat langgestraften reeds na zes jaren aanmerkelijke psychische schade kunnen ondervinden van de detentie.¹⁷ In het kader van de volgprocedure kan worden beoordeeld of de levenslanggestrafte in aanmerking komt voor gratie of voorwaardelijke invrijheidstelling. De procedure is daarnaast van belang voor het tijdig in gang zetten en bewaken van het resocialisatietraject op het moment dat de datum van voorwaardelijke invrijheidstelling is vastgesteld. Vanuit het oogpunt van resocialisatie is het van belang dat tijdig wordt aangevangen met het plaatsen van de levenslanggestrafte in een steeds minder streng beveiligde penitentiaire inrichting met de daarbij behorende toekenning van vrijheden, zo dat mogelijk is. Het in artikel 2 lid 2 van de Penitentiaire beginselenwet neergelegde resocialisatiebeginsel, waarop voor levenslanggestraften geen uitzondering bestaat, biedt hiervoor ruimte. Deze resocialisatie kan plaatsvinden binnen de bestaande regelingen. De volgprocedure dient overigens niet alleen in het kader van de voorwaardelijke invrijheidstelling, maar ook bij de gratie een rol te spelen.

De regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling die het Forum voor ogen staat, is neergelegd in de voorgestelde artikelen 15m tot en met 15w van het Wetboek van Strafrecht (Sr). Het Forum stelt voorop dat een regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor veroordeelden tot een levenslange gevangenisstraf zoveel mogelijk dient aan te sluiten bij de huidige regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor veroordeelden tot een tijdelijke gevangenisstraf. Tussen de door het Forum voorgestelde regeling en de huidige regeling bestaat echter een groot verschil. Onder de huidige regeling wordt de voorwaardelijke invrijheidstelling namelijk automatisch na een bepaalde door de wet vastgestelde periode verleend (artikel 15, eerste en tweede lid, Sr). In de door het Forum voorgestelde regeling is de voorwaardelijke invrijheidstelling ten aanzien van levenslanggestraften niet automatisch. In het voorstel kan voorwaardelijke invrijheidstelling pas worden verleend na een daartoe strekkend verzoek van de veroordeelde of vordering van het openbaar ministerie en op grond van een rechterlijke beslissing waaraan gedragsrapportage betreffende de veroordeelde ten grondslag ligt, en niet eerder dan na verloop van twintig jaren. In het navolgende wordt een aantal elementen van deze regeling nader uitgewerkt en toegelicht. Volledigheidshalve wordt opgemerkt dat de voorgestelde regeling na inwerkingtreding ook van toepassing zal zijn op personen die nu al zijn veroordeeld tot levenslang.¹⁸

17 D. Raes, 'Er is geen tijd of is er niets dan tijd? Een korte beschouwing over de tijdsbeleving van levenslanggestraften', in: *Vrijheid en verlangen, Liber Amicorum prof. dr. Antoine Mooij* (red. F. Koenraadt en I. Weijers), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 297-302.

18 Hierdoor ontstaat geen strijd met het in artikel 1 Sr en artikel 7 EVRM neergelegde legaliteitsbeginsel. Vgl. *Kamerstukken I 2007/08*, 30 513, nr. E.

8.2 Termijn

Het Forum is voorstander van een regeling waarbij de veroordeelde tot levenslange vrijheidsstraf op verzoek van de veroordeelde dan wel op vordering van het openbaar ministerie voorwaardelijk in vrijheid kan worden gesteld wanneer de vrijheidsbeneming ten minste twintig jaar heeft geduurd (artikel 15m, eerste lid, Sr). De termijn van twintig jaren is gekozen, omdat deze gelijk is aan het moment waarop een veroordeelde tot de maximale tijdelijke gevangenisstraf van dertig jaren voorwaardelijk in vrijheid kan worden gesteld. De Nederlandse regeling zal hierdoor overigens niet veel verschillen met de praktijk in ons omringende landen.¹⁹

Met het oog op een eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling op de vroegst mogelijke datum kan het verzoek dan wel de vordering tot voorwaardelijke invrijheidstelling worden ingediend nadat de veroordeelde tot levenslange gevangenisstraf achttien jaren van de straf heeft uitgezeten (artikel 15m, derde lid, Sr). Een verzoek of vordering welke wordt ingediend vóór de termijn van achttien jaren dient niet-ontvankelijk te worden verklaard. De termijn van twee jaar tussen de vroegst mogelijke datum van indiening en die van de vroegst mogelijke datum van voorwaardelijke invrijheidstelling lijkt lang, maar is het niet als rekening wordt gehouden met de tijd die nodig is voor eventueel gedragsdeskundig onderzoek en een vanuit reclasseringsoogpunt verantwoorde voorbereiding van de invrijheidstelling. De invoering van een volprocedure voor levenslanggestraften kan hierbij zoals gezegd een belangrijke rol spelen.

Ter beperking van kansloze herhalingen van verzoeken op korte termijn is een verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling van de veroordeelde tot levenslange gevangenisstraf niet ontvankelijk indien dit verzoekschrift is voorafgegaan door een eerder verzoekschrift of een eerdere vordering waarop binnen drie jaar voor de indiening van het volgende verzoekschrift is beslist (artikel 15m, vierde lid, Sr). Het indienen van een nieuw verzoek is dus pas mogelijk drie jaar na een onherroepelijke beslissing op het eerder ingediende verzoek. Verzoeken die voor die tijd worden ingediend, dienen niet-ontvankelijk te worden verklaard. Het openbaar ministerie kan evenwel, nadat achttien jaren zijn verstreken, op elk moment opnieuw een vordering tot voorwaardelijke invrijheidstelling indienen.

8.3 Bevoegde rechter

Op de vraag welke rechter over de voorwaardelijke invrijheidstelling dient te beslissen, zijn verschillende antwoorden denkbaar. Zo is het mogelijk om de beslissing toe te delen aan de rechtbank die in eerste aanleg heeft kennisgenomen van het strafbare feit terzake waarvan de straf die ten uitvoer wordt gelegd, is opgelegd. Deze rechtbank beslist thans ook over de vordering van het openbaar ministerie tot uitstel of achterwege laten van de voorwaardelijke invrijheidstelling (artikel 15d, vierde lid, Sr). Gelet op het tijdsverloop tussen de berechting en een eventuele beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling is het echter onwaarschijnlijk dat deze beslissing wordt genomen door dezelfde rechters die ook de levenslange gevangenisstraf

¹⁹ De gemiddelde tijd waarop personen na een levenslange gevangenisstraf in Duitsland in vrijheid worden gesteld ligt ook op 20 jaar. Zie A. Dessecker, *Lebenslange Freiheitsstrafe, Sicherungsverwahrung und Unterbringung in einem psychiatrischen Krankenhaus: Dauer und Gründe der Beendigung im Jahr 2008*, Wiesbaden: Krimz 2010, p. 16 (via www.krimz.de onder downloads, Jährliche Erhebungen). In Denemarken moet op basis van een in 2000 ingevoerde VI-regeling voor levenslanggestraften de mogelijkheid van invrijheidstelling na ten hoogste 14 jaar door een rechter worden onderzocht (wet van 31 mei 2000, in werking getreden op 1 juli 2001).

hebben opgelegd. Het lijkt dan ook niet zinvol om vanuit die gedachte de beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling aan de rechtbank toe te delen.

Een andere mogelijkheid is het toedelen van de beslissing aan de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem. Het voordeel daarvan is dat bij de beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling twee gedragskundigen worden betrokken. De penitentiaire kamer is namelijk samengesteld uit drie beroepsrechters en twee raden, te weten een psychiater en een psycholoog. In de voorgestelde regeling stelt de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem de tot levenslanggestrafte pas voorwaardelijk in vrijheid nadat zij zich een met redenen omkleed, gedagtekend en ondertekend advies heeft doen overleggen van een of meer gedragskundigen die de tot levenslang gestrafte hebben onderzocht (artikel 15o, tweede lid, Sr). In de gedragsrapportage kan worden gerapporteerd over het nog bestaande recidivegevaar, de eventuele detentieschade en het gewenste resocialisatietraject.

Een tweede voordeel is dat de penitentiaire kamer veel ervaring heeft met zaken waarin sprake is van veroordeelden met psychische en/of psychiatrische problematiek, hetgeen ook frequent aan de orde is bij levenslanggestraften.

Een derde reden om de bevoegdheid tot het verlenen van voorwaardelijke invrijheidstelling aan de penitentiaire kamer toe te delen, is gelegen in de hoeveelheid zaken. Er is slechts een klein aantal levenslanggestraften. De verwachting is dat levenslanggestraften ook in de toekomst een relatief beperkte groep zullen vormen. Het concentreren van de beslissingen over de voorwaardelijke invrijheidstelling in deze zaken bij de penitentiaire kamer zorgt er voor dat er een eenduidig beleid kan worden gevoerd in dit soort zaken.

Het Forum is er om deze redenen voorstander van om de beslissing over de voorwaardelijke invrijheidstelling te laten nemen door de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem (artikel 15n, eerste lid, Sr). Tegen de beslissing van het gerechtshof op de vordering of het verzoek tot voorwaardelijke invrijheidstelling staat geen rechtsmiddel open (artikel 15v Sr).

8.4 De zitting

Het verzoek of de vordering tot voorwaardelijke invrijheidstelling wordt behandeld op een openbare zitting. Zowel het openbaar ministerie als de levenslanggestrafte zijn bevoegd getuigen en deskundigen te dagvaarden of schriftelijk te doen oproepen.

8.5 Slachtoffers

Gelet op de aard van het delict waarvoor doorgaans levenslange gevangenisstraf wordt opgelegd, is het van belang het slachtoffer of diens nabestaanden te horen met betrekking tot het verzoek of de vordering tot voorwaardelijke invrijheidstelling. Het slachtoffer of diens nabestaande kan op de zitting een verklaring afleggen omtrent de gevolgen die de strafbare feiten waarvoor de levenslange gevangenisstraf is opgelegd, bij hem teweeg hebben gebracht (artikel 15o, derde lid, Sr). Het voorgaande betekent een uitbreiding van het spreekrecht van het slachtoffer van het onderzoek ter terechtzitting naar de fase van tenuitvoerlegging.

Overigens kan de rechter bij de invulling van de bijzondere voorwaarden rekening houden met de belangen van het slachtoffer of de nabestaanden (bijvoorbeeld door het opnemen van een gebiedsverbod).

De artikelen 51a tot en met 51e alsook artikel 302 Wetboek van Strafvordering zijn van overeenkomstige toepassing bij de behandeling van een verzoek of vordering tot voorwaardelijke invrijheidstelling en overige verzoeken en vorderingen in deze regeling.

8.6 Voorwaarden

De voorwaardelijke invrijheidstelling geschiedt onder de algemene voorwaarde dat de veroordeelde zich vóór het einde van de proeftijd niet schuldig maakt aan een strafbaar feit. Deze algemene voorwaarde die thans op voorwaardelijk in vrijheid gestelden van toepassing is (artikel 15a, eerste lid, Sr), dient eveneens van toepassing te zijn op levenslanggestraften die voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld (artikel 15o, eerste lid, Sr). De algemene voorwaarde is van rechtswege aan de voorwaardelijke invrijheidstelling verbonden.

Aan de voorwaardelijke invrijheidstelling kunnen daarnaast bijzondere voorwaarden betreffende het gedrag van de veroordeelde worden gesteld. Ook wat betreft de bijzondere voorwaarden kan worden aangesloten bij de huidige regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling (vgl. artikel 15a, tweede tot en met vierde lid, en zesde lid, Sr). Evenals onder de huidige regeling dient ervoor te worden gewaakt dat de bijzondere voorwaarden zulke ingrijpende beperkingen aan de betrokkenen opleggen dat van invrijheidstelling nauwelijks meer kan worden gesproken.

De te stellen voorwaarden dienen voorts zoveel mogelijk aan te sluiten op het voorafgaande detentietraject. Voor wat betreft de vormgeving van het detentietraject kan overigens worden aangesloten bij de ‘Regeling selectie, plaatsing en overplaatsing van gedetineerden’ (Rspog) en de ‘Regeling tijdelijk verlaten van de inrichting’ (Rtvi). Indien de levenslanggestrafte voorwaardelijk in vrijheid wordt gesteld, ligt het voor de hand dat de rechter een datum van voorwaardelijke invrijheidstelling vaststelt. Gelet op de voorbereidingen die noodzakelijk zijn voor de terugkeer van de veroordeelde in de samenleving, verdient het de voorkeur dat die datum op zijn vroegst op achttien maanden na de uitspraak wordt gesteld. Indien de levenslanggestrafte een strafrestand van maximaal achttien maanden heeft, kan hij namelijk worden geplaatst in een beperkt beveiligde inrichting (artikel 3 Rspog). Een vierwekelijks weekendverlof maakt deel uit van het verblijf in deze inrichting.²⁰ Wanneer de levenslanggestrafte een strafrestand van zes maanden heeft, kan hij vervolgens worden geplaatst in een zeer beperkt beveiligde inrichting (artikel 1 Rspog). Een gedetineerde in een zeer beperkt beveiligde inrichting heeft wekelijks weekendverlof en kan buiten de inrichting werk verrichten.²¹

Op grond van het huidige artikel 15a, vijfde lid, Sr neemt het openbaar ministerie de beslissing over het stellen van bijzondere voorwaarden. In verband met het bijzondere karakter van de levenslange gevangenisstraf en de niet automatische beslissing tot voorwaardelijke invrijheidstelling van de daartoe veroordeelde, vindt het Forum aanleiding om de beslissing over het stellen van bijzondere voorwaarden toe te delen aan de rechter die over de voorwaardelijke invrijheidstelling beslist, te weten de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem. Het openbaar ministerie kan de rechter voorlichten over de mogelijk op te leggen bijzondere voorwaarden. Het openbaar ministerie kan zich op zijn beurt laten voorlichten door de reclassering (artikel 15o, eerste lid, Sr).

20 De gedetineerde moet daarnaast ook een niet meer dan beperkt vlucht- en maatschappelijk risico vormen en beschikken over een aanvaardbaar verlofadres.

21 Ook hier gelden als eisen dat de gedetineerde slechts een beperkt vlucht- en maatschappelijk risico mag vormen en moet beschikken over een aanvaardbaar verlofadres.

De penitentiare kamer van het gerechtshof te Arnhem kan de bijzondere voorwaarden op verzoek van de veroordeelde of op vordering van het openbaar ministerie aanvullen, wijzigen of opheffen dan wel de proeftijd van de bijzondere voorwaarden verkorten of verlengen (artikel 15 p, vijfde lid, Sr). Evenzo kan het gerechtshof op verzoek van de tot levenslang veroordeelde of op vordering van het openbaar ministerie de proeftijd van de algemene voorwaarde, die in beginsel van onbepaalde duur is, met onmiddellijke ingang of na afloop van een door het gerechtshof te bepalen termijn beëindigen, nadat ten minste tien jaren na de datum waarop de proeftijd is aangevangen, zijn verstreken (artikel 15p, vierde lid, Sr). Tegen deze beslissingen van het gerechtshof staat geen rechtsmiddel open (artikel 15v Sr).

8.7 Proeftijd

De penitentiare kamer van het gerechtshof te Arnhem die de veroordeelde tot levenslange gevangenisstraf voorwaardelijk in vrijheid stelt, stelt daarbij een proeftijd vast. De proeftijd gaat in op de dag van de voorwaardelijke invrijheidstelling (artikel 15p, eerste lid, Sr).

De proeftijd van de algemene voorwaarde is gelijk aan de periode waarover voorwaardelijke invrijheidstelling wordt verleend en is daarom in beginsel levenslang (artikel 15p, tweede lid, Sr). In dit verband kan gewezen worden op de regeling in Engeland waarbij de invrijheidstelling geschiedt op basis van een life license, een voorwaardelijke invrijheidstelling die levenslang duurt en vatbaar is voor herroeping indien dat noodzakelijk wordt geacht.

Het gerechtshof stelt voor elke bijzondere voorwaarde een proeftijd vast voor bepaalde of onbepaalde duur (artikel 15p, derde lid, Sr). Aan de bijzondere voorwaarden kan dus ook een kortere proeftijd worden verbonden dan die van de algemene voorwaarde.

8.8 Toetsing

De vraag welke toets de rechter moet aanleggen bij de beoordeling van een verzoek c.q. vordering tot voorwaardelijke invrijheidstelling van een tot levenslange gevangenisstraf veroordeelde, is niet in zijn algemeenheid te beantwoorden. De levenslange gevangenisstraf heeft in Nederland een gemengd karakter waarin zowel aspecten van vergelding als aspecten van beveiliging en het tegengaan van recidive met elkaar zijn vermengd. De mate waarin deze aspecten een rol hebben gespeeld bij de oplegging van de straf, wordt in de rechterlijke uitspraak echter meestal niet geëxpliciteerd en gekwantificeerd.

Dat is anders in Engeland waar de discretionary life sentence bestaat uit twee delen: een gedeelte dat dient ter vergelding ('the tariff', die geheel ten uitvoer gelegd moet worden) en een gedeelte dat dient ter beveiliging van de maatschappij ('the post tariff period'). Als na een toetsing van de gevaarlijkheid blijkt dat het risico voor de samenleving aanvaardbaar is, dan kan de 'discretionary lifer' voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld.

Het Duitse recht kent in de paragrafen 57a en 57b Strafgesetzbuch (StGB) een rechterlijke beoordeling van de noodzaak en wenselijkheid van het voortzetten van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf. Een levenslanggestrafte kan voorwaardelijk in vrijheid worden gesteld indien 15 jaren van de straf zijn uitgezeten en 'nicht die besondere Schwere der Schuld des Verurteilten die weitere Vollstreckung gebietet'. Bij de beslissing over de voortdoring van de vrijheidsbeneming moet niet alleen rekening worden gehouden met de menswaardigheid, maar ook met de in de Duitse grondwet gegarandeerde vrijheid van de

persoon. Bij de beslissing over de voortzetting van de detentie weegt de rechter het algemene belang van de beveiliging van de samenleving af tegen het individuele recht op vrijheid van de veroordeelde. De gevaarlijkheidsprognose speelt in het onderzoek een overwegende rol.

Ons huidige wettelijke systeem biedt de rechter niet de mogelijkheid om aan te geven welk deel van de levenslange gevangenisstraf vergeldend is. Onderkend moet worden dat de levenslange gevangenisstraf zowel vergeldende als beveiligende aspecten heeft. Dit betekent dat bij de toetsing van de vraag of de veroordeelde voor voorwaardelijke invrijheidstelling in aanmerking dient te komen zowel het aspect van vergelding als het aspect van beveiliging respectievelijk het recidivegevaar in acht zal moeten worden genomen. De invulling van de rechterlijke toets zal aan de rechtspraak moeten worden overgelaten. Met het oog op de toetsing van het gevaar dat de veroordeelde voor de samenleving oplevert, wordt voorgesteld dat de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem de tot levenslanggestrafte pas voorwaardelijk in vrijheid stelt nadat zij zich een met redenen omkleed, gedagtekend en ondertekend advies heeft doen overleggen van ten minste twee gedragskundigen van verschillende disciplines die de levenslanggestrafte hebben onderzocht (artikel 15o, tweede lid, Sr). Daarbij spreekt voor zich dat indien er een onaanvaardbaar recidiverisico is, er geen invrijheidstelling volgt.

8.9 Herroeping

De voorwaardelijke invrijheidstelling kan worden herroepen indien de veroordeelde de algemene voorwaarde of de bijzondere voorwaarden niet heeft nageleefd (artikel 15r Sr). Het begaan van een strafbaar feit is een grond voor herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Toewijzing van de vordering tot herroeping op grond van het begaan van een strafbaar feit is pas mogelijk na veroordeling voor het nieuwe feit. Aangesloten kan worden bij de bestaande regeling van artikel 15g Sr. Niet elke overtreding van de voorwaarden zal een reden kunnen zijn om de levenslange gevangenisstraf te hervatten. Er moet een verband bestaan tussen de reden voor de oplegging en die voor voortzetting van de tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf.²²

Indien het openbaar ministerie van oordeel is dat de veroordeelde een voorwaarde niet heeft nageleefd en herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling geboden is, dient het onverwijld een daartoe strekkende vordering in bij de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem. De vordering bevat de grond waarop zij berust (artikel 15t, eerste lid, Sr).

Indien de vordering van het openbaar ministerie geheel of gedeeltelijk wordt toegewezen, gelast de penitentiaire kamer van het gerechtshof te Arnhem de verdere tenuitvoerlegging van de levenslange gevangenisstraf, of van een door het gerechtshof te bepalen gedeelte daarvan (artikel 15u, eerste lid, Sr). De tenuitvoerlegging bij herroeping wordt, na schorsing op voet van artikel 15s Sr, geacht te zijn hervat op de dag van de aanhouding (artikel 15u, vierde lid, Sr).

Tegen de beslissing inzake de vordering tot herroeping staat geen rechtsmiddel open (artikel 15v Sr). Het staat de veroordeelde wel vrij om opnieuw een verzoek tot invrijheidstelling in te dienen. Verzoekschriften die evenwel binnen een termijn van drie jaren na de datum van herroeping worden ingediend, worden niet-ontvankelijk verklaard (artikel 15m, vierde lid, Sr).

²² EHRM 28 mei 2002 (Stafford). Het EHRM heeft in dit arrest bepaald dat wanneer de begane overtreding geen delict is tegen de integriteit van het lichaam, het nieuwe delict geen grond kan zijn voor voortzetting van de levenslange gevangenisstraf.

Indien er ernstige redenen bestaan voor het vermoeden dat een tot levenslang veroordeelde die voorwaardelijk in vrijheid is gesteld, zich zodanig heeft gedragen dat de voorwaardelijke invrijheidstelling zal worden herroepen, kan zijn aanhouding worden bevolen door het openbaar ministerie. Indien het openbaar ministerie de aanhouding noodzakelijk blijft vinden, dient het onverwijld een vordering tot schorsing van de voorwaardelijke invrijheidstelling in bij de rechter-commissaris. Indien de rechter-commissaris de vordering van het openbaar ministerie toewijst, beveelt hij de schorsing van de voorwaardelijke invrijheidstelling. Indien hij de vordering afwijst, beveelt hij de hervatting van de voorwaardelijke invrijheidstelling van de veroordeelde. Aangesloten kan worden bij de huidige regeling van aanhouding van de voorwaardelijk in vrijheid gestelde en schorsing van de voorwaardelijke invrijheidstelling (artikel 15s Sr).

9. Artikelsgewijze toelichting

ARTIKEL I

In het algemeen gedeelte van deze memorie is reeds ingegaan op de voorgestelde artikelen (artt. 15m t/m 15w Wetboek van Strafrecht). De artikelsgewijze toelichting kan daarom kort zijn.

Artikel 15m

Artikel 15m is toegelicht in onderdeel 8.2.

Artikel 15n

Artikel 15n is toegelicht in onderdeel 8.3.

Artikel 15o

Artikel 15o is toegelicht in onderdeel 8.4 tot en met 8.6.

Artikel 15p

Artikel 15p is toegelicht in onderdeel 8.6 en 8.7.

Artikel 15q

Artikel 15q Sr heeft betrekking op alle door het gerechtshof te nemen beslissingen op verzoeken of vorderingen tot voorwaardelijke invrijheidstelling van levenslanggestraften en op andere met die voorwaardelijke invrijheidstelling samenhangende verzoeken en vorderingen.

Artikel 15r – 15t

De artikelen 15r tot en met 15t zijn toegelicht in onderdeel 8.9.

Artikel 15u

Artikel 15u is toegelicht in onderdeel 8.9.

Artikel 15v

Artikel 15v is toegelicht in de onderdelen 8.3, 8.6, 8.7 en 8.9.

Artikel 15w

Artikel 15w voorziet in een regeling van schadecompensatie conform het huidige artikel 15k Sr in het geval een vordering tot herroeping van de voorwaardelijke invrijheidstelling wordt afgewezen of het openbaar ministerie in zijn vordering niet ontvankelijk wordt verklaard.

ARTIKEL II

De invoering van de regeling van voorwaardelijke invrijheidstelling voor levenslanggestraften heeft voorts tot gevolg dat artikel 67 van de Wet op de rechterlijke organisatie dient te worden gewijzigd.

